

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2007 SPALIO 6 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 191 (34)

Pastabos pačiam sau

Konstitucija ir tolerancija

Spalio 25 d. minėsime penkioliktąjį Lietuvos Konstitucijos gimtadienį. Ta proga Teisingumo ministerija ir Lietuvos žurnalistų sąjunga visose savivaldybėse surengė pirmąjį Konstitucijos egzaminą. Buvo nutarta patikrinti, kaip mūsų valstybės piliečiai supranta Konstituciją, ką jie išmano apie savo teises ir laisves. Egzaminas buvo paskelbtas prieš du mėnesius, į jį kvietė garbūs visoje Lietuvoje žmonės, jo oficialūs globėjas buvo prezidentas Valdas Adamkus. Ir kas iš to išejo?

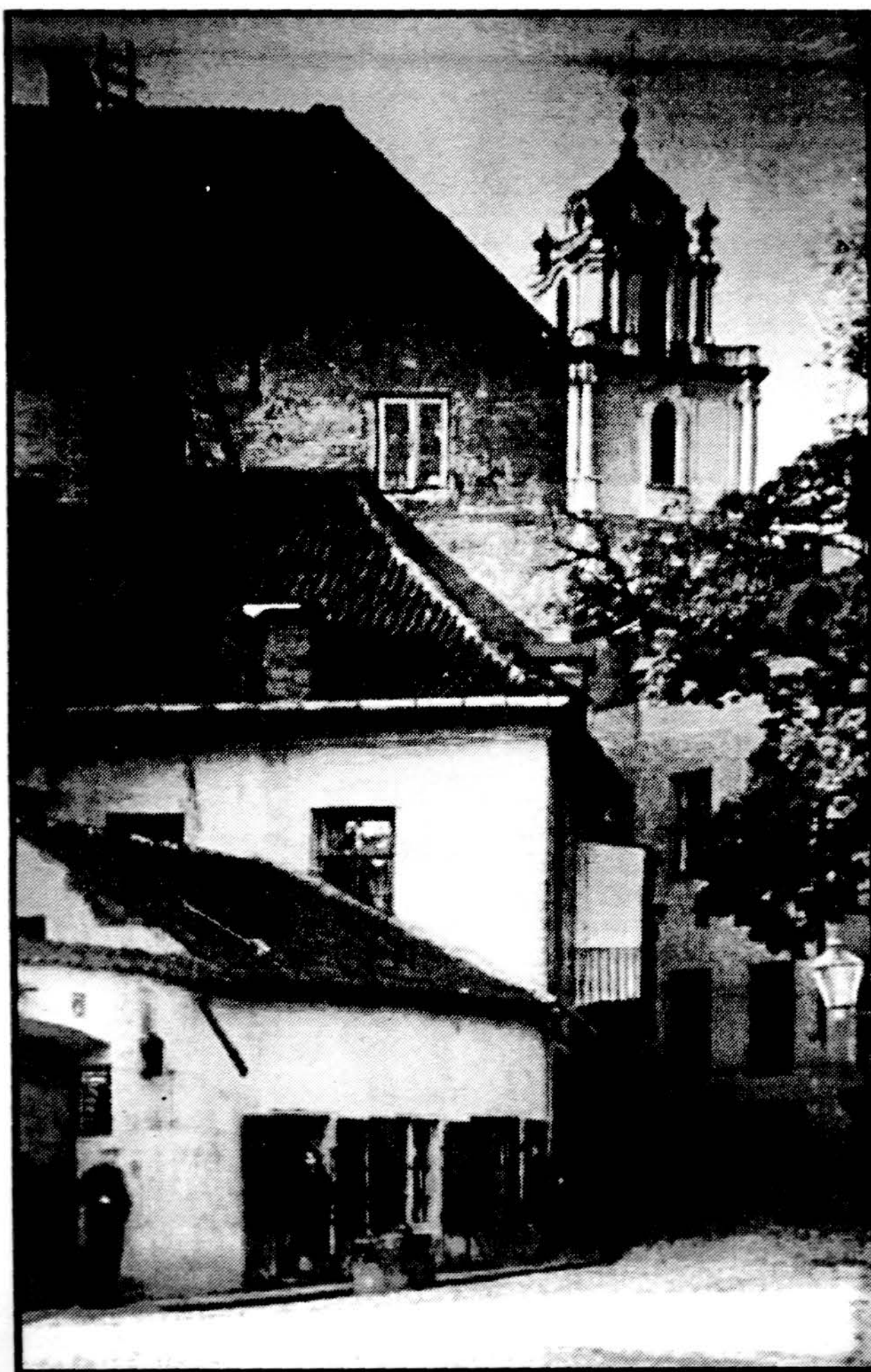
Buvo gražus „bobų vasaros“ šeštadienis, daugelyje rajonų vyko grybų, derliaus šventės, kitokie kultūriniai renginiai. Tai nesutrukdė žmonėms ateiti į savivaldybių sales ir laukti egzaminą. Kaip teigia laikusieji, jie gavo gana lengvą testą. Iš teisininkų sudarytos rezultatų vertinimo komisijos savivaldybėse vienur sulaukė daugiau, kitur mažiau žmonių, panorusių patikrinti savo žinias apie pagrindinį valstybės įstatymą. Atėjo ir jaunų, ir senų piliečių, tik mažai buvo politikų, kurie, anot Konstitucijos, turi tarnauti žmonėms. Gausiausiai į egzaminą susirinko Druskininkų ir didžiųjų miestų gyventojai, bet jiems nenusileido ir tokie miesteliai, kaip Kazlų Rūda, kuri neseniai tapo savivaldybės centru. Egzaminatoriai nesulaukė nė vieno žmogaus tik vienoje – Vilniaus rajono – savivaldybėje. Čia pilietinę iniciatyvą ignoravo ir rajono politikai, ir gyventojai. Tai labai liūdnas simptomas, o ypač prisiminus 1990 metų kovo vienuoliktąjį. Už Lietuvos Nepriklausomybės aktą tos dienos vėl vakarą balsavo visi Aukščiausiosios Tarybos deputatai/Steigiamojo Seimo nariai: ir komunistai, ir rezistentai. Nebalsavo tik šeši lenkų tautybės atstovai.

Tąsyk pro pirštus buvo pasižiūrėta į šį nemalonų Lietuvai faktą, nes Lietuva nuo amžių garsėja kaip tolerantiškas kraštas. Ir Vilnius juk laikomas daugiatautės kultūros pavyzdiniu miestu. Bet į mūsų toleranciją buvo atsakyta smūgiu – pareikalauta Vilniaus krašto lenkiškosios autonomijos. Nepavykus tokiai avantiūrai, vėliau vis dėlto išsireikalauta kuo daugiau lenkiškų mokyklų Vilniaus krašte (kad tik lietuviškų būtų kuo mažiau), paskui įstatymu įtvirtintas lenkiškų pavardžių rašymas originalo kalba, nors kitos tautybės apie tokį akibrokštą nedrįsta svajoti, o Lenkijos lietuviai ir sapnuoti apie tokius dalykus, kaip lietuvių teisės Lenkijoje, nesapnuoja. Dar vėliau imta kalbėti apie abipusę Lenkijos ir Lietuvos partnerystę: naftos gamyboje, atominės elektrinės statyboje ir kituose strateginiuose objektuose. Lenkija yra mūsų strateginis partneris, – skelbia Lietuvos politikai. O daugiau kaip pusė Lenkijos gyventojų šiandien mano, kad Vilnius ir Lvovas turi priklausyti Lenkijai. Esą tik tada būtų atstatytas istorinis teisingumas. Tikrai įdomus mūsų Konstitucijos ir mūsų tolerancijos santykis, patikrintas istorijos skersvėjuose. Tik kodėl žmonės pašnabždom kalba, kad rusiškoji okupacija buvo švelnesnė už lenkiškąją? Apie tai kalbama pašnabždom, – juk mes esam labai tolerantiški.

Marius Simaniškis

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1 psl. Marius Simaniškis. Konstitucija ir tolerancija. Laiškai iš nesugrąžinamos praeities.
- 2 psl. Ingrida Korsakaitė. Ratelio ritmu.
- 3 psl. Perpetua Dumšienė. Jono Kuprio fotografijos Kaune.
- 4 psl. Birutė Jonuškaitė. Kregždėlaiškis.
- 5 psl. Aldona Žemaitytė. Tos... stiprios, laukinės prigimties moterys.
- 6 psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius. Niekada – po vienu stogu.
- 8 psl. Romualdas Kriaučiūnas. Didžiutis pasipriešinimu.

Janas Bulhakas. Pokrovo skersgatvis. 1912. (Dabar Literatų gatvė).

Nuotrauka iš Lietuvos dailės muziejaus rinkinių

Laiškai iš nesugrąžinamos praeities

Tie laiškai iš Jano Bulhako fotografijų parodos, nuo rugsėjo 27 d. veikiančios Vilniaus paveikslų galerijoje. J. Bulhakas – žymiausias XX a. pirmosios pusės Vilniaus fotometraštininkas ir fotomenininkas, mokėjęs savo nuotraukose organiškai sujungti miesto architektūrą ir aplinkinę gamtą. Dailininko Ferdinando Ruščico paskatintas, apie 1911 metus jis pradėjo fotografuoti Vilnių. Ir... J. Bulhako žodžiais tariant, Vilniuje paliko savo širdį visiems laikams. Be to, Vilniaus universiteto Dailės fakultete jis įkūrė meninės fotografijos katedrą ir jai vadovavo. Buvo fotomeno tyrinėtojas ir propaguotojas.

Vilniaus barokas ir klasicizmas – „dinamiškos, besiraizgančios lyg ugnies liežuviais virpančios, plevenančios pastatų formos ir detalės įkūnija nesustabdomą laiko tėkmę, apšvietimo efemerškumą“ (Vidas Poškus, 7 meno dienos). Vilnius – jo panoramos, gatvės, skersgatviai, bažnyčios – Jano Bulhako fotografijose skendi lyg rūke arba sapne, panirę į mums nerealią tikrovę, į nesugrąžinamą praeitį. Lyg skaitytum laiškų, kadaise rašytus tau brangaus, Vilnių, kaip ir tu, įsimylėjusio žmogaus, nusinešusio daug senojo miesto paslapčių į ten, iš kur niekas nesugrįžta. Prisimeni Maironį, jo skausmingą atsidusimą: „...kad išgirsčiau nors vieną, bet gyvą žodelį iš senųjų laikų“. □

Ratelio ritmu

INGRIDA KORSAKAITĖ

Taip nudžiugo voverytė,
Kad pradėjo šokt suktinį;
Net skarelė jai nukrito,
Net kasa jai išsipynė...

Birutės Pūkelevičiūtės atminimui

Birutės Pūkelevičiūtės vardą išgirdau dar jaunystėje, kai tėvas iš kažkur lyg uždraustą vaisių parsinešė jos autobiografinį romaną *Aštuoni lapai* (1956), ką tik išleistą Čikagoje. Atsimenu, kaip iki išnakčių pakaitomis su mama skaitėme trumpam gautą knygą. Tuomet pirmą kartą visu ryškumu atsivėrė man karo pabėgėlių iš Lietuvos pasaulis, kupinas didžiulių sukrėtimų ir širdį gniaužiančios nostalgijos. Įtaigiai pavaizduoti devyniolikmetės *Aštuonių lapų* herojės (aš buvau panašaus amžiaus) išgyvenimai padarė neišdildomą įspūdį. B. Pūkelevičiūtė atrodė man nepasiekiamą, bemaž legendinę asmenybę, jaudinamai jamžinusi dramatišką lietuvių pabėgėlių būty baigiantis Antrajam pasauliniam karui.

Ar galėjau tada pamanyti, kad po daugelio metų, rašydama apie jos knygutes vaikams, ne tik vėl sklaidysiu *Aštuonių lapų* puslapius, bet ir kalbėsiuosi su pačia rašytoja.

Jos skambi kūryba vaikams vėliau man irgi tapo atradimu, kai 1991 m., stažuodama Čikagoje, tenykščių lietuvių institucijų bibliotekose ieškojau iliustruotų vaikų literatūros knygų. Nustebusi radau net šešias iki tol man negirdėtas eiliuotas B. Pūkelevičiūtės pasakas, iš kurių dvi pati rašytoja ir iliustravo. Iš karto susidomėjau, kaip ir kodėl atsirado ši žaisminga, išsivijoję gana reto paveikslėlių žanro knygų serija. Iš kur ta nežinoma ją išleidusi „Darnos“ leidykla ir tas iliustruotojas Kazys Veselka? Rašiniuose apie išsivijusį dailininką iki tol neteko jo užtikti, o antraštiniuose B. Pūkelevičiūtės knygelių lapuose greta viena kitos įrašytos rašytojos ir iliustruotojo pavardės.

Viso to ir klausinėjau apsilankiusi jos jaukiame, neseniai Vilniaus senamiestyje įsi-

Iš knygos *Daržovių gegužinė*,
Birutės Pūkelevičiūtės iliustracija.

rengtame bute. Pats interjeras iškalbingai bylojo apie įvairiapusių meninius šeiminingus interesus. Ant sienų kabėjo jos režisuotų spektaklių bei suvaidintų personažų fotografijos, teatro scenovaizdžių eskizai, teatriniai plakatai. Čia pat ir įdomus Kanados bei JAV lietuvių dailininkų paveikslų rinkinys. O aukštai palubėje, ant lentynėlės, „apgyvendinta“ eiliuotos B. Pūkelevičiūtės pasakos *Rimas pas Kęstutį* (1975) veikėjų kompanija – atitinkamais drabužėliais autorės aprengtos lėlės. Jų fotografijomis (fotografas Algimantas Kezys) drauge su smulkiais linijiniais K. Veselkos piešinukais ir buvo iliustruota knygutė, pasakojanti apie emigrantų berniuką Rimą, sapne nukeliausį į Lietuvą ir viešėjusį Trakų pilyje pas kunigaikštį Kęstutį. Rašytoja sakė ėmusi iliustruoti knygutę lėlių fotografijomis dėl to, kad nerado dailininko, galėjusio patraukliai ir mažiems vaikams suprantamai pavaizduoti istorinius personažus.

Paveikslėlių knygų iliustracijose veikėjai dažnai primena atgijusius žaislus, kartais pasitel-

Iš knygos *Klementina ir Valentina*, Kazio Veselkos iliustracija.

kiamos ir žaislų fotografijos. Lietuvoje paveikslėlių knygas (*Gerieji žaisliukai*, *Padaužiukai*, *Broliai nykštukai* ir kt.) taip kūrė liaudies menininkė Stasė Samulevičienė, iliustruodama savo padarytų žaislinių (suvėnyrinių) gyvūnų ir pasakiškų būtybių fotografijomis.

B. Pūkelevičiūtė prisimena iš mažumės jutosi ypatingą artumą žaislams. „Tie žaislai buvo ne tik žaidimų – mano gyvenimo draugai“. Ir *Aštuoniuose lapuose* autorė meiliai vardija savo žaislus – „visus daktaro Dolitlio gyvulius“. Šios knygų puslapiuose drauge su šviesiais vaikystės ir jaunystės prisiminimais iškyla ir būsimos rašytojos atmintin įstrigę pasakų pasaulio paveikslai. Vaizdžiai aprašytas prie jos lovos kabėjęs baltas kilimėlis, kuriame buvo išsiuvinėta Raudonkepuraite ir vilkas bei išblukusių gotiškų raidžių įrašas: „Guten Morgen, lieber Wolf“. Spalvota oleografija „Miško žvėrys laidoja niekadėją medžiotoją“ dėdės klebono namuose apibūdinama taip: „...įspūdingiausias mano vaikystės paveikslas, kiekvieną kartą naujai suvirpindavęs mane džiaugsmo ir baimės pagaugom...“ Rašytoja prisimena ir palaimingas valandėles, kai jai sergant mama skaitydavo „Dėdės Vingilio pasakojimus, eilėraščius apie daržovių vakarušką, apie musmirius...“, apie Sigutę, apie drąsųjį žvėriuką Riki-Tiki-Tavį ir apie Kauliaus erzilą, skriejančią padebesiais“.

Vėliau pačios sukurta ir 1973 m. išleistą eiliuotą pasaką *Daržovių gegužinė* B. Pūkelevičiūtė

Birutė Pūkelevičiūtė

pabandė iliustruoti spalvotais piešinukais, ir jai tai visai neblogai pavyko. Iš įvairių išraiškingai personifikuotų daržovių ypač išsiskiria storulės bulvės, elegantiško pono buroko ir gražuolės aguonos atvaizdai. Knygutės pabaigoje, provokuojant mažuosius skaitytojus siųsti autorei laiškus, kaip pavyzdys įdėtas rankraštiniu tariamo korespondento Mindaugo atvirlaiškis ir čia pat eiliuotas rašytojos atsakymas jam: „Labas, aš esu Birutė, Ačiū tau už atvirutę“.

Vaikų knygutėse B. Pūkelevičiūtė visai siekė tiesioginio ryšio su skaitytojais, stengėsi suteikti tekstui žaismės, įtraukti vaiką į kūrybos procesą, aktyvinti jo meninį suvokimą. Į pasakaites įdėta dainelių, kartais spausdinamos ir natos. Rašytojos kūryba vaikams glaudžiai siejasi su teatine jos veikla. Visi jos veikalai mažuosius pirmiausia pasiekė „Žirginėlių“ plokštelės leidimais, kuriuose tekstą skaitė pati autorė ir kiti atlikėjai.

1948 m. emigravusi iš Vokietijos į Kanadą, šeštajame dešimtmetyje B. Pūkelevičiūtė aktyviai dalyvavo mėgėjiško Montrealio lietuvių dramos teatro darbe. Be išsivijusios rašytojų Antano Škėmos, Antano Rūko, Antano Gustaičio pjesių jame buvo pastatyta Balio Sruogos istorinė drama *Milžino paunksmė* ir inscenuotas Kazio Borutos *Baltaragio malūnas*. Iš vaikystės pamilusi teatrą, o 1941 m. Kauno jaunimo teatre jau pradėjusi aktorės karjerą, B. Pūkelevičiūtė *Baltaragio malūne* vaidino Jurgą, o *Milžino paunksmėje* – Sonką. Abu šie spektakliai, beje, jos ir režisuoti, 1959 –

1960 m. buvo įrašyti plokštelėse.

Netrukus kilo sumanymas išleisti plokštelę vaikams. Taip atsirado minėtieji „Žirginėliai“ (1961) su įrašytais B. Sruogos, Salomėjos Nėries, Kosto Kubilinsko ir B. Pūkelevičiūtės kūriniais vaikams. Beje, noras išleisti tokią plokštelę paskatino ją pačią imtis vaikų literatūros. Pirmasis „Žirginėlių“ leidimas turėjo didžiulį pasisekimą, todėl vėliau, rašytojai jau persikėlus į Čikagą, sumanyta išleisti jos eiliuotą pasakų knygą. Vėliau nutarta, kad pigesnės ir vaikams mielesnės bus atskiros nedidelės knygutės. „Darnos“ leidykla pasivadinsi pati autorė 1973–1975 m. išleido šešias paveikslėlių knygas. *Rimas pas Kęstutį* skiriasi iš visų ne tik savo „istoriniu“ siužetu bei dramine forma, bet ir fotografiniu iliustravimu. Kitos penkios, įskaitant ir minėtąją *Daržovių gegužinę* sudaro seriją.

B. Pūkelevičiūtės eiliuotas pasakas įsmeintinos gyvūnijos tematika – *Peliukai ir plaštakės*, *Kalėdų dovana* (abi 1973), *Klementina ir Valentina*, *Skraidantis paršiukas* (abi 1974) – iliustravo literatas, aktorius, dailininkas Kazys Veselka (1923–1983), bendradarbiauęs su ja jau Montrelio lietuvių dramos teatre. <...> Kaip ir B. Pūkelevičiūtė, į vaikų literatūros barus K. Veselka atėjo iš teatro. Abiejų manymu, iliustracijos čia turi būti kuo paprastesnės ir palikti erdvės patiems mažyliams ką nors nupiešti ar paspalvinti.

Pirmoji K. Veselkos iliustruota B. Pūkelevičiūtės knygutė – *Peliukai ir plaštakės*. Jai būdinga gyva, nesudėtinga ir vaikams patinkanti maniera – spalvotą kontūrinę liniją dailininkas derina su lakoniškomis kitos spalvos plotmėmis. Iliustracijos primena vaikų taip mėgstamas spalvoto popieriaus aplikacijas. Jos mažai kuo skiriasi nuo daugybės vaikų knygų iliustracijų įvairiose pasaulio šalyse. Tačiau K. Veselkos piešinukai gerai atitinka žaismingą, dinamišką ir šamojo kupiną B. Pūkelevičiūtės stilių, kurį Bernardas Brazdžionis apibūdino taip: „Autorei eilavimas, atrodo, nesudaro problemos: pasakojimas bėga lengvai, natūraliai, ritmas ir rimai tik paįvairina, pagyvina, paryškina strimgalviais bėgančius įvykius“. Ir pati rašytoja pabrėžė skubrią savo eiliuotų pasakų tėkmę: „man patiko eiliuoti vaikams – lyg koks ratukas, kuris sukasi, sukasi...“ <...> Bene meniškiausiai K. Veselka iliustravo *Klementiną ir Valentiną*, kurioje pasakojama, kaip vištytė Klementina žiūrėjo filmą apie žuvytę Valentiną. Linijinis piešinys čia įgavo dekoratyvaus ornamentiško, o kompozicijose atsirado daugiau veiksmo vietą apibūdinančių detalių.

Viena B. Pūkelevičiūtės eiliuota pasaka – *Kalėdų dovana* – su K. Veselkos iliustracijomis (ir nauju dailininko R. Bilinsko viršeliu) 1990 m. buvo perspausdinta Lietuvoje. Poetė Ramutė Skučaitė įvadiniame žodyje rašė: „Ši knyga – šventinė dovana Lietuvos vaikams ir pirmas rašytojos žingsnis sugrįžimo namo keliu“. Vilniaus leidykla „Žara“ buvo užsimojusi pakartotinai išleisti B. Pūkelevičiūtės knygas vaikams, bet kol kas išėjo tik viena *Klementina ir Valentina* (2004), spalvingai Ž. Žviliūtės iliustruota. Manychiau, kad nedelsiant reikėtų išleisti ir kitus jos vaikų literatūros kūrinius – juos taip smagu skaityti ir deklamuoti!

Yra dar vienas rašytojos veiklas – eiliuota komedija brolių Grimų pasakų motyvais *Aukso žąsis*, kurią autorė pastatė Čikagos lietuvių teatre „Atžalynas“ (1962) ir režisavo to paties pavadinimo pirmąjį išėjimoje spalvotą garsinį filmą. Jam pasirodžius, 1965 m. „Lietuviškos knygos klubas“ išleido ir knygą, iliustruotą filmo kadru fotografijomis (viršelis K. Veselkos). Autorė sakė, kad ši pjesė rašyta ne vaikams, tačiau ne vienas jos pastatymas (tarp jų ir 1993 m. Kauno dramos teatre) buvo skirtas vaikiškai publikai.

B. Pūkelevičiūtės kūryba lietuvių vaikų literatūros kontekste įdomi keliais atžvilgiais. Ji plėtojo geriausias tarpukario vaikų poezijos (Kazio Binkio, Vytės Nemunėlio, Leonardo Žitkevičiaus) tradicijas, nors išsiskyrė moderniomis audiofoni-

Šaulės Šv. Kazimiero lietuvių kapinėse, Chicago, Illinois, 1995 m.

Jono Kuprio fotografijos Kaune

Jono Kuprio (Čikaga, JAV) fotografijų paroda „Lietuviai Amerikoje“ keliauja per Lietuvą. Pradėjusi savo kelią šių metų liepos 4 d. Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje, rugsėjo pabaigoje paroda atkeliavo į Kauną, Vytauto Didžiojo universitetą. Keletą savaičių ją buvo galima lankyti VDU universiteto bibliotekos erdvėse. Čia visada pilna žmonių, — studentų ir dėstytojų, einančių į Vaclovo Biržiškos skaityklą ir Mykolo Biržiškos profesorių skaityklą. Pakako informacijos ir spaudoje, apie parodą taip pat galima buvo sužinoti iš anonso VDU tinklalapyje www.biblioteka.vdu.lt.

Apie parodą teko kalbėtis su jos globėja ir rengėja Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos darbuotoja Egle Montviliene. Ji papasakojo, kad mintis surengti parodą kilo bendradarbiaujant su Lietuvos nacionaline Martyno Mažvydo biblioteka. VDU biblioteka jau seniai norėjo naujų, įdomesnių parodų pagal mokslo ir studijų kryptis. Paroda „Lietuviai Amerikoje“ labai aktuali, nes Kaune veikia VDU Lietuvių išeivijos institutas. Martyno Mažvydo biblioteka draugiškai padėjo Kauno kolegoms. Mažvydo bibliotekos Rysų su visuomene Renginių grupės vadovė Sandra Kuliešienė perdavė Vilniuje eksponuotą Jono Kuprio parodą kauniečiams, taip pat ir puikiai parengtą parodos katalogą, pati buvo atvykusi į Kauną, apžiūrėjo galimas ekspozicijos erdves, konsultavo dėl nuotraukų iškabavimo tvarkos.

Parodos erdvė iš tiesų labai tam tinkama, nuotraukos labai išraiškingos, kiekvienai nuotraukų teminei grupei surasta ideali atskira kamerinė erdvė.

Žmonės varto parodos katalogą, jame pristatoma fotografo Jono Kuprio kūrybinė biografija ir veikla, paminėtos jau surengtos parodos, pateikiamas šioje parodoje eksponuojamų nuotraukų sąrašas. Tad parodos lankytojai turi galimybę sužinoti,

Joninės. Chicago, Illinois, 2004 m.

kad Jonas Kuprys fotografuoja Lietuvių išeivijos gyvenimą – renginius ir žmones – nuo 1973 metų. Gimė 1956 m. Čikagoje. 1984 m. įgijo fotografijos magistro laipsnį Illinois Institute of Technology, Institute of Design. Studijavo pas žymius fotografus – Robert Haineken ir David Plowden. Dirba vieninteliame lietuvių išeivijos dienraštyje „Draugas“. Randame ir įdomios statistikos, kad per 35 fotografavimo metus Jonas Kuprys yra užfiksavęs per 50 000 pokario lietuvių gyvenimo išeivijoje vaizdų. Sužinome ir kokius uždavinius kūrėjas kelia pats sau: *fotografas nori parodyti lietuvių išeivių siekį išlikti lietuviais ir jų pastangas skelbti Amerikos visuomenei apie Lietuvos pavergimą*.

Parodoje užkalbinu vieną vyriškį. Paaiškėjo, kad tai VDU Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotojas Linas Saldukas. Užsimezga kalbą, imame aptarinėti nuotraukas. Jų tematika labai įvairi: čia užfiksuoti demonstracijų už Lietuvos laisvę vaizdai, lietuvių visuomenininkų veidai, kultūriniai renginiai. Ypatingą jausmą kelia vaizdai iš senų Čikagos lietuvių gyvenamųjų rajonų: Marquette Park, Bridgeport, Brighton Park ir Cicero. Manė pačią ypač sužavėjo trys grupinės nuotraukos: *Seselės kazimierietės*, *Tėvai marijonai* ir *Šaulės Šv. Kazimiero lietuvių kapinėse*. Tų žmonių veido išraiškoje toks santūrus kilnumas, o bruožuose įrašyta tikroji mūsų tautos genofondo istorija.

Už pastangas įamžinti tą nepakartojamą, žmonių veiduose atsispindinčią dvasinę informaciją Lietuvos istorijai, už gilų savo pareigos Tėvynei supratimą fotografui Jonui Kupriui turime nuoširdžiausiai padėkoti mes, išsivadavusios Lietuvos vaikai.

Perpetua Dumšienė

*Kiekvieną dieną mes atnešame
džiaugsmą tūkstančiams žmonių.
Bet...*

*Draudžiama siųsti gyvus
gyvūnus, išskyrus bites, dėles,
šilkverpius...*

Lietuvos paštas

Atsiųsk man šilkverpį. Atsiųsk man šilkverpį ant žalio ginkmedžio lapo. Šilkiname narvelyje iš sidabru spindinčių siūlelių... Kaip amžinos sandoros ženklą. Atsiųsk man šilkverpį...

Moteris sėdėjo ant smėlio, basomis kojomis jausdama bangų lekavimą: jos kairiojo drėgnus liežuvių kuo plačiau, kuo toliau, stengėsi lyžtelėti pirštų pagalvėles, bet ji sėdėjo vos vos aukščiau ir ant įdegusių pėdų, blaudžius rėsykiais nukrisdavo tik balti purslai. Galbūt ji net neįėjo jū.

Moteris rašė laišką. Pirmą kartą išdrįso. Apsisprendė. Kruopščiai pasiruošė. Butelis su sandariu kamščiu. Nauja terpina. Iš tokių vaikystėje, labai retai, gėrė limonadą. Kai motina parveždavo iš miesto.

Atsiųsk man šilkverpį... Juk tuos visus metus... – pradėjo vakar rašyti pajūrio namelyje, kuriame apsistojo ir taikiai gyveno su skruzdėlėmis, o gal ir kitais gyviais, kurie „nelindo jai į akis“, o gal tiesiog jų nepastebėdavo po baldais tūnančius šešėlius, susiliejusiuose su prieblanda, nes bijodama kaitrios saulės, Moteris jau pirmą dieną pridengė langą stora žalia užuolaida. Ir jos neatitraukė.

Taip buvo įpratusi per visus metus, kuriuos sugebėjo vienaip ar kitaip įvardinti. Būseną, kai nebesuvalkio, kur prasideda gyvenimas, buvo Moters oras ir duona, ir vanduo, ir tykus gulėjimas ant nugaros vidurnaktį, kai mėnesiena ropščiasi vidun, apglosto daiktus, tarsi rūpestinga šeimininkė išblizgina grindis, vos matomom pėdutėm perbėga gėlių lapeliais, rėsykiais, lyg švyturėliais sužybsi jų žiedais (Moters namuose visais metų laikais kas nors kvepėjo, skleidėsi, žydėjo, dygo), begėdiškai lenda į santuokinę lovą, sujaukia patalus ir braunas vis gilyn, gilyn, pro nosies šnerves, pro ausų landas, apsemdama akių obuolius, net panagėse ima švytėti tarsi Moters rankos būtų fosforinės. Blyškūs mėnulio atšvaitai jau sunkiasi į kraują, jis šviesėja, gėsta jo purpuras, užleisdamas kaskart daugiau erdvės žydram švytėjimui. Tada Moteris, sukaupusi visas jėgas, ima šaukti. Iš tiesų tai tik dejonė, kartais gargaliavimas, kartais šuns inkštymas arba kraupi rauda. Ji stengiasi iš paskutiniųjų apgauti (save?), esanti dar čia. Čia, kur pažįsta daiktų kontūrus, kur supasi už langą ant beržo šakos apsnūdus varna, kur laikrodžio virš durų braukia sekundes, minutes, kur miega kiti, ramūs, nes įsitikinę, kad ji yra arti, kad kelsis, eis į vonią, paglostys katę, laistys gėles, išsivirs arbatos...

Nubusk! Nešauk! – ir mėnesiena ima trauktis, šliaužia kaip gyvatė atgalios, laukan pro langą, vilkdama paskui save sidabrinį šleifą, traukdama nematomą voratinklį, kurio siūleliais vis dar nudaigstytas išsitempęs Moters kūnas.

Tykus gulėjimas ant nugaros per daug grėsmingas čia, kur nėra kam ištart „Nubusk“, todėl ji sandariai uždangstė langą ir leido skruzdėlėms ropoti per pagalvę, per blauzdas, staipytis ant peties ir tyrinėti plaukus. Jos kopė ant kėdžių, ant stalo, lipo į lėkštes, karpytais salotų pakraščiais ritos it per žalias bangas, nardė tarp raidžių per knygos puslapius.

Žaidimai skruzdėlių žmonių gyvenimuos. Atkaklūs ir įkyrūs. O gal tik nežinojimas yra šių vabalų drąsos šaltinis? Nežinojimas, kada kas nors užmins, prispaus alkūne, priplos knyga, uždusins pagalvę, užpakaliu, nužers su trupiniais nuo stalo ar jas nuplaus kartu su žemėmis, šapeliais nuo rankų tiesiai į juodas kanalizacijos ertmes. Rečiau – nusimazgos jas jūroje.

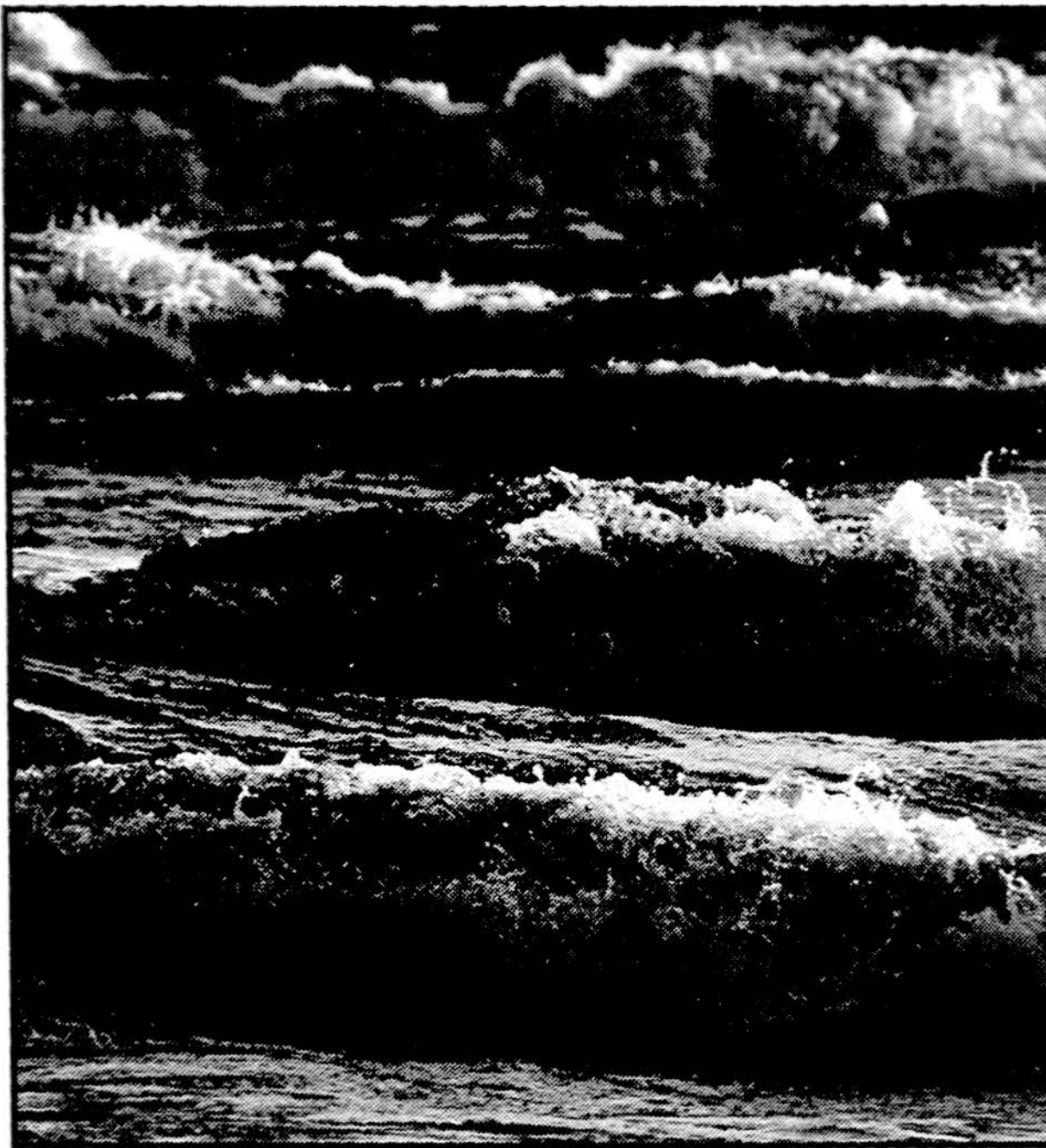
Ar skruzdėlės ištvertų kosmose? Ar bent viena yra jau buvusi erdvėlaivyje? Ar sugebėjo išgyventi ir sugrįžti atgalios į žemę? Galbūt skruzdėlė astronautė ropoja moters delnu arba nuo vasaros karščių apmirusiu televizoriaus ekranu, galbūt ji prieš dvidešimt metų avėjo baltas kojineles ir brai-džiojo Panemuniais, springdama juoku ir smėliu, kuris byrėjo iš jos plaukų, krito nuo blakstienų, ritosi nuo pasmakrės į griovelį tarp krūtų. Tos smėlio smiltys kvepėjo Vyro prakaitu.

Atsiųsk man šilkverpį... Raidės smulkutės, dailios, jų nedaug. Žodžiams, išnešiotiems dvidešimt penkerius metus, reikia ypatingos erdvės. Ir ypatingos formos. Todėl ji vakar išlankstė kregždutę. Jai atrodė, kad kregždėlaiškio Jis negalės neperskaityti.

Vakar ji kantriai į permatomo plastiko kapsulę viliojo skruzdėles. Jos nenorėjo įlti vidun. Aplenkėdavo ir aplenkėdavo piršto storumo vamzdelį.

Eikit į mano erdvėlaivį. Jūsų kelionė bus nepaprasta. Ji turi tikslą. Galėčiau jus visas sutraukti. Įprastai – primynus batų arba tarp pirštų. Bet jums pasisekė – jūsų laukia išskirtinė misija. Išskirtinė mirtis.

Moteris galėjo įberti į kapsulę cukraus arba įmesti saldainio gabalėlį. Bet to nepadarė. Jai nereikėjo skruzdžių-savanorių. Ji rinkosi pati. Kaip kad dievai renkasi pateptuosius. Kantriai, ramiai, vieną po kitos įviliojo vidun, surinko 25 juodas skruzdėlytes ir sandariai užspaudusi kapsulę įmetė ją į butelį

Jono Kuprio nuotr.

Kregždėlaiškis

BIRUTĖ JONUŠKAITĖ

Spragtelė butelio kamštis. Vokiško. Patikimo. Tam ji specialiai nusipirko. Visą miestelį išvaikščiojo, kol rado tą, kuris išklausė ir suprato jos nebuvimą čia, kur turėjo būti.

Paskui nusirengė. Žinojo, kad jos amžius ipareigoja dėti geresnius net ir apatinius drabužius. Bet ji nieko neišmanė apie madas, tuo labiau apie liemenėles su ažūrinėmis gėlytėmis, įmantrybėmis nėrinuotus apatinius. Jai atrodė, kad geismas ateina arba ne – iš giliau, išsineręs iš odos, nuplėsdamas drauge bet kokį drabužį, pirmykštis, nepridengtas, nesimaivantis lyg šokėja ant kuolo, kvepiantis vėju, ežeru, jūra, o kartais alkanas kaip lekuojantis, pulti pasiruošęs žveris.

Brido Moteris vis gilyn ir gilyn, negalvodama, kurios kūno linijos jau užlūžę, kiek rausvų kapiliarų mėnesienos išliejo pavargusiuose jos pakinkliuose ir kodėl dešinysis petys nulinkęs gerokai žemiau.

Jūra dar tik raivėsi murmedama rytines gelmių mantras, aptingusi pilstė ir pilstė dugne dailias smėlio bangeles, kurios kuteno Moters padus, tarsi ji būtųėjusi medine mamos skalbimo lenta, kvepianti suskalbta vaikyste.

Įbridusi iki kaklo sviedė butelį kiek galėdama toliau. Nuplaukė iki jo ir vel sviedė. Nuplaukė ir sviedė. Ir dar kartą. Ir dar.

Atsisųsk man šilkverpį...

Tą, kuris išaus 25 metų ilgio juostą ir apvynios mano kojeles šilkeliais. Kaip anuomet Panemunėje, vasarvidžio naktį, kai tiršta rūko puta užpylė upę ir pievas, apsemė šieno kauges ir priplaukusi prie pat mūsų kojų, užliejo jas, pasiglemžė, paskui kilo aukštyn ir aukštyn, apsemė iki pasmakrių, uždengdama mūsų krūtines ir rankas, neleidama įžvelgti, ką jos daro... Dar vienas kitas oro gurkšnys ir balta nakties saldybė užpylė lūpas, plaukus, ausis, – jos nebegirdėjo šieno čezesio, nes kaugė grimzdo drauge su mumis į rūko zonos laimės kambarius.

Tada nubudo šilkverpis, išskleidė sparnus ir ratilais pasklido pirmas lašo dūzis.

Baltam zonos paviršiuje it mėnulio žaisliukai plaukiojo kaugių viršūnėlės – kartais viena jų virptelėdavo, išduodama gėmėse bundančią gyvastį. O gal tai virpėjo mirštančio šilkverpio sparneliai...

Ne rūkas, o jūra parplukdo Moterį atgalios. Į krantą išlipa tiesi, grakšti, saulės nuglamonėta, saulės, kuri jau niro iš po kopų, visai nebijanti. Apsivelka drabužius ir nueina. Laukti.

Smėlyje, kur sėdėjo Moteris liko du ryškūs dailūs pusrutuliai, ant jų dvi kišenėlės (turbūt džinsų) ir pinto diržo juosta. Net ir apatinių kelnaičių gumelė atsispaudus. Per šitą dailų „sėdynvaizdį“ šiek tiek žemiau diržo, it parašas driekėsi „šumerų“ raštas – čia ką tik perbėgo mažutėliais paukštelis.

Negi kregždė? Ar kregždės vaikšto paplūdimiais?

Kai žiogai baigė išgroti paskutinę vasaros partitūrą, pašto dežutėje Moteris rado atsakymą – mėlyną mėlyną, aptaškytą baltais raidžių purslais:

Kiekvieną dieną mes atnešame džiaugsmą tūkstančiams žmonių.

Bet...

Draudžiama siųsti gyvus gyvūnus, išskyrus bites, dėles, šilkverpius, parazitus ir kenksmingųjų vabzdžių naikintojus, skirtus tyrimams, oficialiai pripažintoms institucijoms;

*Lietuvos pašto vardu, su meile.
Viešpata*

Tos ... stiprios, laukinės prigimties moterys

! Kultūros klausimus atsako rašytoja Birutė Jonuškaitė

– Iš Jūsų knygų aiškėja, kad Punksas – Jūsų gimtinė, Jūsų šaknys – ir traukia, ir skaudina, nes tapote tikra vilnietė (o gal iki šiol netapote?). Kaip padalijate savo širdį tarp šiapus ir anapus Lietuvos, nors Punksas, tiesa, tėra Džukijos tėsinys?

– Gimtinės, šaknų problematika vieniems rašytojams yra labai svarbi, ryškia linija einanti per visą jų kūrybą, kitiems – visai neįdomi. Pastarieji dažniausiai save vadina pasaulio piliečiais. Aš priklausu pirmiesiems. Nobelio premijos laureatas, Šėtainiuose, Kėdainių rajone, gimęs, bet lenkiškai rašęs Czesławas Miłoszas yra ne kartą sakęs, kad visa jo poezija atsirado iš dvaro, kuriame jis gimė, vaistinė. Iš senoviškos medinės komodos su daugybe stalčių, ant kurių buvo lotyniškai užrašyta vis kitos vaistažolės pavadinimas...

Mano visų rašymų ištakos – Seivuose, sodyboje prie ežero, kurioje užaugau ir iš kurios dvasi-ne prasme lyg ir nebuvau išėjusi. Iš tikrųjų jau ketvirtį amžiaus gyvenu Vilniuje ir sakau: tai mano miestas. Bet aš ne vilnietė. Aš tik žmogus atradęs jame prieglobstį. Su juo susigyvenęs, jį įsimylėjęs. Šio miesto į jokią kitą nekeičiau. Nenoriu nei gražesnio, nei didesnio, nei turtingesnio. Dabar čia – mano namai, mano vaikų namai. Tuo tarpu Punksko kraštas liko manyje ir su manimi toks, kokį devyniolikmetė pirmakursė atsivežiau į Vilnių. Bet iš tikrųjų jis labai pasikeitė – Anapilin iškeliavo beveik visi man brangūs žmonės. Gal todėl retokai į Punkską nuvažiuoju. Man geriau sugrįžti mintimis į tuos laikus, kada buvau laiminga gimtinėje tarp artimųjų, pasikalbėti su esančiais jau tik mano atmintyje.

Širdies nedalijū, regis, joje užtenka vietos ir vienai, ir kitai erdvei. Spalvos, potyriai, kaip ir sapnai, persipina, susilieja, kažkas išryškėja, kažkas nublunka, kažkas staiga vėl skaudžiai arba džiugiai išnyra.

– Jūsų realistiškai lyrinei prozai būdingas tam tikras maištingumas, atkartojamas per dažno kūrinių literatūrinį herojų. Galima manyti, kad tas herojus yra vienas iš daugelio Jūsų asmenybės veidų. Ar Jūs daugiaveidė, Birutė?

– Taip, aš iš tų moterų, kurios nuolatos maištauja. Ir ne tik literatūroje. Negaliu nutylėti net ir tada, kai matau, kaip turgaus prekeivė nusuka nuo kokios drebančios močiutės porą litų... Esu dzūkė, greitai užsidegianti, bet greitai ir atsileidžianti, tačiau tas mano nenulaikomas liežuvis dažnai man pridaro bėdos. Ypač šiais laikais, kai už kokią nors spontanišką pastabą gali lengvai ir į akį gauti... Kūryboje maištauti daug paprasčiau – ten negresia išorinis pavojus, ten tu pati sprendi, ar parklupdyti maištaujančią personažą, ar jam padėti siekti tikslo. O ar tai yra daugiaveidiškumas? Visi rašytojai yra sukūrę daugybę skirtingų personažų: ir gerųjų, ir blogiųjų, ir maištaujančių, ir nuolankių, ir girtuoklių, ir valkatų ir netgi kunigų, vienuolių, tai argi juos galima vadinti daugiaveidžiais? Toks mūsų darbas: sukurti tokį personažą, kad skaitytojas patikėtų jo tikrumu. O man įdomesnis maištaujantis, ieškantis, spalvingas personažas, o ne koks nors nuobodus slunčius.

– Savo kūriniuose Jūs mėgstat tyrinėti detales. Pavyzdžiui, gėlių spalvas, formas, kvapus. Arba kažkio gyvenimo būdą – iki menkiausių smulkmenų. Analogiškai tyrinėjate ir žmonių, ypač moterų, požiūrus, refleksijas, prisiminimus, kurie turi ir spalvą, ir formą. Ar taip darote iš savo prigimties, ar šiek tiek sekama literatūrinėmis madomis?

– Daug kuo galima būtų mane apkaltinti, tik ne madų vaikymusi. Eiu, ko gero, labai „nemadinga“ autorė, nes rašau apie tas vadinamąsias amžinas vertybes, man vis dar gražus žmogus, einantis į šviesą, prisiminimą, ne į viešnamį, ne žudyti ar beprasmybėn. Man įdomus žmogus klumpantis, bet ir vėl atsikeliantis. Detalės,

smulkmenos, pojūčiai, moterų refleksijos – viso to apščiui surasite bet kurioje mano knygoje, tik *Kregždėlaiškyje* ši dozė yra gerokai didesnė ir tirštesnė. Visa mano kūryba – prigimtinė, tai gaivalas, kurio negaliu suturėti. Čia nieko nėra pagal kokį nors užsakymą sukurta ar išprotauta, arba amatininkiškai sudėliota taip, kad patiktų šiuolaikinei publikai.

Naujausią Jūsų knygą *Kregždėlaiškis* pavadinčiau skirtingai: *laukinės prigimties neišdavusios moterims* (ir pati apie tai kalbate). Ar priklausote tokiai moterų kategorijai?

– Jau minėjau – esu maištinga, nors ne visada tą savo maištingumą parodau. Labai aiškiai skiriu moterišką vergišką nuolankumą nuo jos geraširdiškumo ir paslaugumo. Nemažai metų nuvyvenau, o negaliu suvokti moterų, kurios gyvenimą nuvyvena su jas mušančiais vyrais. Ir tai ne kokios nors patvorių vergetos. Išsilavinusios, dailios, protingos. Jos teigia – kenčia iš meilės. Man tokia meilė – paslaptis – dar viena tema, kurią reikėtų išnarplioti. Lietuva – vyrų šalis. Tokia buvo, yra ir, bijau, kad dar ilgai bus. Todėl čia gali sau deramą vietą turėti tik stiprios, tik minėtos laukinės pri-

gimties neišdavusios moterys. Tokias gerbiu, jomis žaviuosi, apie tokias man ir rūpi kalbėti. Kalbėti tam, kad tarnaitės, vergės, paskenduolės, apie kurias pakankamai prirašyta nuo Žemaitės laikų, galų gale įsiklausytų į save, kad susivoktų, kas esančios.

– Kuo pradžiuginsite Jūsų prozą mėgstančius skaitytojus ateityje? Taigi įsileiskite mus, *Kultūros* skaitytojus, į savo „kūrybinę virtuvę“...

– Mėginsiu dar šiemet užbaigti romaną apie lietuvius Amerikoje, jis turėtų vadintis *Baltų užtrauktukų tango*, taip pat nuolatos rašau apsakymus. Kai jų susikaups nemažas pluoštas – bus nauja knyga.

– *Kultūra* Jus sveikina su gimimo diena, linkėdama geros kelionės pas Amerikos lietuvius, kuriems skiriate *Baltų užtrauktukų tango*...

Kalbėjosi Aldona Žemaitytė

Spalio 28 d., sekmadienį, Washington, DC įvykis vakaras su Birute Jonuškaite. Tikslī vieta ir laikas bus pranešti vėliau – **Redakcija**.

Birutė Jonuškaitė

Vlado Braziūno nuotr.

Apie Birutę Jonuškaitę

Gimė 1959 m. spalio 5 d. Seivuose (netoli Punksko), Seinų apskrityje. 1978 m. baigė Punksko licėjų. Studijavo Vilniaus universitete žurnalistiką. Baigusi studijas 1983 m. dirbo Lenkijoje, lietuvių leidinio *Aušra*, Suvalkų vaivadijos savaitraščio *Krajobrazy* redakcijose. 1985 m. persikėlusi į Lietuvą, dirbo Ukmergės kraštotyros muziejuje, vėliau Ukmergės kultūros rūmų metodininke.

1990 m. su šeima išvyko į Kanadą, lankėsi JAV. Grįžusi į Lietuvą įsikūrė Vilniuje, nuo 1994 m. dirbo *Šeimos žurnale* (1995–2002 m. buvo žurnalo vyr. redaktorė). Nuo 2003 m. sausio mėnesio – Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos sekretorė, nuo tų pat metų gruodžio iki šiol – valdybos pirmininko pavaduotoja.

Prozininkė, publicistė. Pirmieji apsakymai spausdinti 1986 m. *Pergalėje* (dabar žurnalas *Metai*). 1989 m. išleido apsakymų ir apsakų knygą *Pateisinti save* (Antano Jonyno premija), 1991 m. romaną *Ievos neišvarė iš rojus*, 1996 m. apsakymų knygą *Rugių laukas*, už kurią laimėjo Žemaitės premiją. 1997–1999 m. pasirodė jos dviejų dalių romanas *Didžioji sala*, 2002 m. apsakos ir apsakymų rinkinys *Žalčių tiltas*.

Punksko „Aušros“ leidykla 2004 m. išleido B. Jonuškaitės eilėraščių knygą *Vaikas pražilusiom akim*. 2007 m. išėjo apsakymų rinkinys *Kregždėlaiškis* (tuo pačiu pavadinimu novelę spausdiname šiame numeryje).

B. Jonuškaitė verčia iš lenkų kalbos straipsnius Lietuvos kultūrinei spaudai, taip pat išvertė A. Fiuto pokalbių su Czesławu Miłoszu knygą *Maištingas Czesławo Miłoszo autoportretas* ir kt.

Birutės Jonuškaitės kūriniams būdingas psychologizmas, vėliau prozos lyrizmas. Apsakymų ir romanų centre dažnai būna moterys ir jų likimai. „Ryškus tradicinių moralinių vertybių (pagarba tėviškei, kalbai, šeimai) ilgesys, kasdienybės prasmingumo jautimas“.

E. Bukelienė

Niekada – po vienu stogu

Kazys Boruta – sudėtingo likimo kūrėjas. Lėmtis jam kaišiojo koją daug sykių. Vis grasindama, ironizuodama, pasmerkdamą. Ir... vis leisdama prisikelti. Tikras neprisitaikymo simbolis!

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

Kartais kažkaip išsiversdavome be šito var-do. *Bent Baltaragio malūnas* primindavo, kad buvo toks rašytojas. Tiesa, jo teksto pagrindu sukurtose inscenizacijose ne visada nurodoma autoriaus pavardė. Ir kuo toliau, tuo dažniau. Pamirštama net į premjerą pakviesti tuos, kuriuos privalu pakviesti, gerbiant autorines teises ar bent šviesų autoriaus atminimą.

– Matai šitą elegantišką ponį su jauna mergaite? – linktelėjęs į nuo jūros pareinančią porą, klausia Algimantas Baltakis. – Tai Borutienė su proanūke.

Kai vieną vakarą, sugrįžus nuo marių, atsiskome drauge užkopti „Urbo kalno“ kavinėn suvalgyti firminių blynėlių su varške, kitądien gerokai pasigailime.

– Kokia įdomi moteris! – sužavėta Sigita Baltakienė. – Daug praradot.

Pasirodo, mūsų bičiuliai kavinėje, iškilusioje virš Nidos pušų, susitiko su ta elegantiškąja kaimyne. Ir susitikimas užtruko iki vidurnakčio. Poniai Borutienė pradėjus pasakoti vieną kitą smulkmeną iš buvusio gyvenimo, Algimantas moterims užsakė gero vyno, ir atsiminimų vakaras, švelniam vėjeliui glostant kavinukės lankytojus, tęsėsi. Beliko apgailėti, kad ponია Borutienė už poros dienų sugrįžta į Vilnių.

– Leonai, – mobiliuoju kitądien paskambino Algimantas. – Prie jūros susitikome su Elga Borutiene. Ji netrukus grįžta ir lauks tavęs.

Taip susipažinome su trečiąja K. Borutos moterimi, kuriai buvo lemta padaryti rašytoją laimingu.

Kazį Borutą pirmą sykį ji pamatė keturiasdešimt devintaisiais. Tų metų pavasarį, kovo septynioliktąją, jis buvo paleistas iš kalėjimo. Jos pirmasis vyras dailininkas Boleslovas Motuza, traukiniu grįždamas iš Kauno į Vilnių, susipažino su rašytoju, o kadangi tas traukinys labai ilgai važiojo ir tik naktį pasiekė sostinę, B. Motuza jam pasiūlė pernaktvoti.

– Einam pas mane, – sakė K. Borutai naujasis pažįstamas. – Žmona duos ką nors užkasti.

Rašytojas tuomet gyveno Olandų gatvėje. Kadangi buvo trečia valanda nakties, kvietimo neat-sisakė. Boleslovas jam pasirodė visai padorus, net įdomus žmogus.

– Jie mane prikėlė užsimiegojusią, – prisimindama tą naktį, kalbėjo E. Borutienė. – Išlindau, gal net neužsimetusi chalato, susivėlus. Paruošiau kažką užvalgyt. Abudu buvo įkaušę. Į Borutą tada visai nekreipiau dėmesio.

Užtat rašytojas daug vėliau prisipažins, jog jam vieno pamatymo pakako, kad nuspręstų pratęsti pažintį.

Abu Elgos Kaktin tėvai – latviai. Gimę ir augę Rygoje, ten baigę gimnaziją. Tačiau susipažino Sankt Peterburge, į kurį būsimoji Elgos mama atvyko porą metų vėliau negu tėvas. Taip toli nuo namų teko studijuoti todėl, kad Rygoje universiteto nebuvo.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, Rusijoje atsidūrė daug pabėgėlių iš Baltijos šalių. Būsimasis Elgos tėvas prieš pat spalio perversmą baigė universitetą, dirbo ekonomistu. Kaip ir visi, pateko į neeilinių įvykių sūkury. Persikėlė į Maskvą pas artimuosius, kur 1917 m. gruodžio 5 d. gimė Elga. Borutų šeima tuo metu taip pat buvo apsi-tojusi Maskvoje. Yra išlikusi tas dienas prime-

nanti nuotrauka, publikuota beveik visose rašytojo biografijose: drauge su artimaisiais – ir Kazys, nufotografuotas su gimnazisto uniforma.

Ne, jų šeimos nebuvo pažįstamos. Arturas Kaktins tapo žurnalistu, redagavo vieną pirmųjų sovietinių laikraščių *Ekonomičeskaja žizn*. Latvijai tapus nepriklausoma valstybe, iš socialistinės Rusijos sugrįžti į tėvynę pasirodė ne taip paprasta. Elga baigė vieną iš Maskvos vidurinių mokyklų. Didžiosios nelaimės šeimą užgriuvo 1937 metais. Po kompartijos centro komiteto nutarimo pradėta suiminėti visus, gimusius ne Rusijoje, taip pat ir latvius, nors ir plačiai sklido gandas apie raudonuosius Rygos šaulius, saugojusius Leniną. Elgos tėvas nieko bendro su tais šauliais neturėjo, kaip ir su anglų žvalgyba, nors buvo apkaltintas šnipinėjimu. Jį sušaudė 1938 metais, net kapas nežinomas. Tik po Stalino mirties, penkiasdešimt šešiaisiais, dukra gavo tėvo mirties liudijimą.

Motiną taip pat suėmė, iš pradžių laikė kalėjime, paskui ji atsidūrė tremtyje – Krasnojarske, tik po karo išvažiavo į Latviją ir įsikūrė netoli Rygos, nes gyventi sostinėje jau neturėjo teisės. Elga, kaip liaudies priešo dukrą, išvežė į Uchtą, kur išbuvo aštuonerius metus, iki karo pabaigos. Ten baigė specialius kursus, dirbo medicinos se-sele.

Tokiame mieste kaip Vilnius neturėjo teisės apsigyventi ir Elga. Tačiau Lietuvoje ji atsidūrė su vyru dailininku, prieš karą baigusiu Kauno meno mokyklą. Iš pradžių B. Motuzą ir jo žmoną globojo buvęs dėstytojas skulptorius Juozas Mikėnas, tuo metu gyvenęs Kaune. O kai Boleslovui buvo išrūpintos dėstytojo pareigos Vilniaus dailės institute, persikėlė į sostinę.

– Vasarą mes gyvenom vasarnamy Jeruzalės priemiestyje, nes Dailininkų sąjunga ten buvo gavusi du nacionalizuotus namus, – pasakojo E. Borutienė.

Kažkokia proga, tikriausiai tai galėjo būti jų sūnaus gimtadienis, B. Motuza pakvietė į svečius K. Borutą su žmona – Jadvyga Čiurlionyte. Vaisinoti šalia jų kambario buvusiame didžiuliam balkone. Elga džiaugėsi sutikusi tokią įdomią pašnekovę kaip J. Čiurlionytė. Gyvendama Maskvoje Elga taip pat domėjosi muzika, pažino muzikos įžymybes. Be to, J. Čiurlionytė laisvai kalbėjo rusiškai, Elgai, tada lietuviškai dar labai mažai tekalbėjusiai, tai buvo lyg atradimas.

Į Borutą, kaip ir pirmąjį kartą, visai nekreipė dėmesio. Svečiai išėjo jau vėlai vakare, juos palydėjo B. Motuza. Kitą dieną, Elgai išėjus į sodą, prie jos priėjo vieno žinomo dailininko žmona ir pasakė:

– Kaip jūs drįstat kviešti į svečius Borutą? Jūs čia ne viena gyvenat. Ar žinot, kas vakar pas jus buvo? Jis ką tik iš kalėjimo grįžo...

– Aš irgi neseniai iš kalėjimo grįžau. Ar tuo baigiasi gyvenimas? – klausimu atsakė Elga.

– Tas žmogus yra *persona non grata*. Jis –

Kazys Boruta

teroristas, labai pavojingas. Dar Smetonos laikais apie jį sakydavo: be granatos kišenėje iš namų ne-išeina. Jūs ne viena tam name gyvenat.

– Jūs manęs neįtikinot, kad neturėjau teisės jo pakviesti, – paprieštaravo Elga. – Be to, ne aš jį pakviečiau, o vyras.

Prisiminusi tą pokalbį, E. Borutienė pasakė:

– Nuo tos dienos Boruta man jau pasidarė įdomus. Pradėjau galvoti, kas čia per diegas.

Nauja proga susitikti atsirado greitai, tik pavasarį, per Kazimierines. „Einam Borutos pasveikint su vardadieniu“, – pasiūlė B. Motuza.

– Iškepiu pyragą, – pasakojo ponია Elga, – iš tešlos sudėliojau žodį *Kazys* ir klausuką.

Po kurio laiko jau ir K. Boruta užsuko į svečius. Tuomet Motuzai gyveno Naujojoje Vilnioje. Iš sostinės juos ištremė. Tokios buvo tuometinės valdžios taisyklės: jei esi grįžęs iš lagerio, neturi teisės gyventi Vilniuje. Taip naujuoju prieglobsčiu tapo Naujoji Vilnia. Tuometinio LSSR Aukščiausiosios tarybos prezidiumo pirmininko Justo Paleckio dėka jiems pusei metų atidėjo persikėlimą. Per tą laiką pavyko pasikeisti butą.

K. Boruta, sužinojęs naująjį bičiulių adresą, vieną dieną atsirado Naujojoje Vilnioje. Svečių Elga tąkart nelaukė, virė pietus, buvo su prijuoste. Todėl gerokai nustebo, išvydusi rašytoją.

– Atvežiau atsakymą į jūsų klausuką, – pasakė Boruta ir ištiesė Elgai savo knygą *Baltaragio malūnas*: – Jeigu perskaitysi tą knygą, sužinosi apie mane viską... Dedicacija ant knygos primena

datą: 1953 m. kovo 14 d.

– Labai ačiū už knygą, – padėkojo Elga ir, gerokai nustebindama K. Borutą, pridėjo: – Bet iškart perskaityt jos negalėsiu.

„Baltaragio malūnas“ Elgai tapo pirmąja lietuviškai perskaityta knyga. Jos dėka moteris labai susidomėjo lietuvių literatūra. O K. Boruta tapo dažnu Motuzų svečiu. Beveik kiekvieną šeštadienį tai vienas, tai su J. Čiurlionyte atvažiuodavo į Naująją Vilnią. Buvo susidariusi ganėtinai linksma kompanija. Bičiuliai iš Vilniaus, daugiausia dailininkai, kurie čia atvažiuodavo, demonstravo, kad jie yra iš tų, kurie nebijo represuotų. Iš rašytojų be K. Borutos dar užsukdavo Julius Būtnas.

Pačiam K. Borutai tai buvo labai sunkus gyvenimo periodas. Po trejų metų grįžus iš kalėjimo ne taip paprasta buvo susirasti kokį nors uždarbį. Jo nespausdino jokios leidyklos. Prieš pat suimant, keturiasdešimt penktaisiais, išspausdintas *Baltaragio malūnas* buvo sukritikuotas, išimtas iš knygynų. Užtat ir įteikdamas Elgai knygą pasakė: „Tas egzempliorius, kurį atvežiau, bibliografinė retenybė“. Net K. Borutos vertimai buvo spausdinami be jo pavardės. Taip pasielgta netgi su tokia solidžia, puikiai į lietuvių kalbą išversta knyga, kaip Aleksejaus Tolstojaus dvitomis *Petras Pirmasis*. Elga nutarė studijuoti. Mokslas ją visada traukė, sekėsi. Jei ne tremtis, viskas būtų susiklostę kitaip. Trisdešimt šešerių metų moteris pradėjo neakivaizdiniu būdu studijuoti rusų kalbą ir literatūrą. Įsidarbino kino teatre kasininke. Toks darbas buvo patogiausias – kino teatras mažas, abu seansai vakariniai, visą dieną – laisva.

– Buvau labai užimta, – sako ponja Elga. – Vaikai, namai, atstumai nuo miesto centro...

Baltaragio malūną ji perskaitė dar prieš pradėdama studijas. Vėliau K. Boruta jai dar atvežė *Medinius stebuklus*. Baigiant universitetą atsirado galimybė dirbti įdomesnę darbą: Elga tapo Vilniaus rusų dramos teatro literatūrinės dalies vedėja.

Iki vedybų su K. Boruta ji artimai bendravo aštuonerius metus. Tačiau niekada, net kai 1961 m. susimetrikavo, negyveno po vienu stogu. Anot ponios Elgos, skyrybos su B. Motuza buvusios tokios sunkios, skausmingos, kad po to sau pasakė: „Ne. Daugiau jokių vedybų“. Su K. Boruta jie susitikdavo, pasivaikščiavo arba važiuodavo kur nors. Keliones abu ypač mėgo.

Antspaudai pasuose ne kažką pakeitė. Šviesūs santykiai, abipusė meilė, lydėjusi iki tol, lydėjo ir po to. Tačiau abu turėjo savas šeimas. Su Elga gyveno du jos vaikai ir motina, o K. Borutos namuose – dukra Eglė, kuri ištėkėjo ir parsivedė vyrą. Tokio didelio bendro buto, kuriame tilptų visi, nebuvo, tai ir nekeitė savo įpročių, nusistovėjusių per keletą metų.

Daugiausia laiko K. Boruta praleisdavo savo darbo kabinete Olandų gatvėje, o į Elgos namus tuometinėje K. Didžiulio (dabar – Šermukšnių) gatvėje tik ateidavo. Abu tarsi atsigaudavo, pajau-nėdavo, kai išsirušdavo į kelionę. Ne tik į Jaltą ar rašytojų namus Gagruse, bet ir po Lietuvą. Anot E. Borutienės, gan savotiškai Kazys rinkdavo medžiagą savo būsimam kūriniui. Jis vis kartodavo, kad keliauti reikia pėsčiomis. Tada ir gamtą iš arti matai, ir gali mąstyti, o sutikęs žmogų – jį prakalbinti. Susiradus nakvynę – vėl didelės galimybės įdomiems ir naudingiems pokalbiams.

Jisai nepaprastai mokėjo megzti ryšį su žmonėmis, – pasakojo E. Borutienė. – Tų dienų užmiršti neįmanoma. Kokio pokalbio jam reikėjo, tokiame labai nesunkiai prakalbindavo. Ypač įsiminė Elgai jų klajonės po Perlojos apylinkes. K. Borutai labai imponavo „Perlojos respublikos“ istorija. Jam buvo įdomu susitikti su žmonėmis, kurie bent kiek prisiminė tuos įvykius. Skaitydama to krašto istorijai skirtas K. Borutos eilutes, Elga negalėdavo atsistebėti, kad ji daug ko nepajuto, neišgirdo, nesuprato, nors visą laiką būdavo šalia.

Kazys Boruta jai labiausiai imponavo savo kūryba, erudicija. Rodės, sunku būtų surasti jam lygiavertį pašnekovą. Studijos Vienoje, be abejo, taip pat buvo nemažai davusios. Ir šiuolaikinė literatūra jam buvo gerai pažįstama. Žinoma, visų

pirma Lietuva Elgai pasidarė sava santykių su juo dėka. Praėjus pusei amžiaus, tas įsitikinimas dar tikresnis.

Kai keliaudavo, K. Boruta tyčia atvesdavo į tokias vietas, kurių nepaprastai grožis negali nesusižavėti.

– Jam buvo svarbu, kad jo mylima Lietuva būtų ir mano mylima, – sakė E. Borutienė.

– O apie laikmetį, kurio kažkada troško, ką kalbėdavot?

– Jis žinojo, kas tai yra sovietinis kalėjimas, ir aš žinojau. Mes vienas kitą suprasdavom. Bet apie tai mažai kalbėdavom.

Pirmiausia K. Boruta buvo rašytojas. Kūrybai skirdavo daug laiko, dirbo labai atkakliai. Anot E. Borutienės, po keletą kartų perrašinėdavo tą patį tekstą, buvo labai tvarkingas, savo rankraščius tvarkė pats.

– O kodėl *Medinius stebuklus* sumanė perdirbt, perrašyt?

E. Borutienė pasakojo, kad, perskaičius *Baltaragio malūną*, niekada nekilo abejonų, jog tai užbaigtas kūrinys. Kompozicija tobula, viskas logiška. O *Mediniai stebuklai* – kas kita. Pradžiai labai turininga, sodri, o baigiasi nei šiaip, nei taip. Pernelyg paskubom. Kad *Medinių stebuklų* kompozicija šlubuoja, ji neslėpė savo nuomonės ir nuo autoriaus. Kad taip yra, jautė ir pats rašytojas.

Darbo buvo įdėta daug, tačiau stebuklas neįvyko. Pirmoji knygos pusė, kaip ir buvo, liko labai stipri, o perdirbtąjį nesiderino su ja. Daug kas tą perdirbtąją dalį skaitė, bandė patarinėti, o rašytojas – redaguoti, tačiau naujasis tekstas taip ir nebuvo atspausdintas.

– Kazys ir *Baltaragio malūną* perdirbo. Tačiau pirmasis variantas geresnis, – įsitikinusi E. Borutienė. – Niekomet nebuvo patenkintas tuo, ką padarė. Vis norėjo tobulinti. Dirbt ir dirbt...

Viena išimtis buvo. Tai – *Jurgio Paketurio klajonės*.

– Gerai prisimenu, kaip Boruta, laikydamas rankose knygą, pasakė: „Na žinai, patenkintas aš ta knyga. Kaip Puškinas, užbaigęs *Borisą Godunovą*...“

– O vėliau nuomonė nepasikeitė?

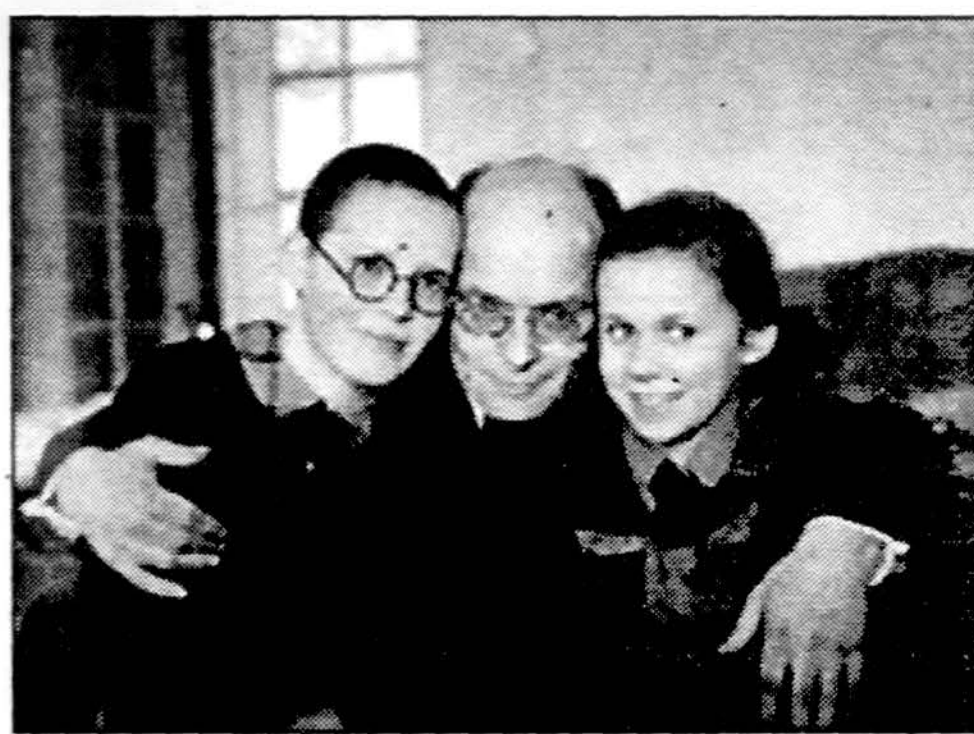
– Kad to laiko mažai bebuvo likę. Vos metai...

E. Borutienė sakė, kad turėjo būti tęsinys – dar dvi knygos. Paketurio vaikystė, baudžiavos laikotarpis. Paketuris – kapitalizme. Ir galiausiai – Paketuris socializme.

– Bendravom tiek, kiek mums reikėjo, – prisimindama kiek keistoką jų gyvenimo būdą, aiškino ponja Elga. Ji tvirtino, jog ir K. Borutai yra sakiusi, kad tokie santykiai yra geriausi. Laisvi, be konfliktų, be paaštrėjimų. Anot jos, nė karto nebuvo susipykę. Nebuvo progos. Jei būdavo užimti arba pavargę, tiesiog nesusitikdavo. O susitikdavo, kai buvo abipusis noras, atitinkama nuotai ka, kai turėdavo laiko.

Ponios Elgos teigimu, tie dvylika metų, kuriuos buvo vienas kitam artimi, išpūdingiausi jos gyvenime. O tuos porą metų, kai buvo nutarę nesusitikinėti, per kuriuos turėjo iširti ar išlikti abi šeimos, primena laiškei. Tai ne tik meilės laiškei. K. Boruta juose rašė ir apie savo planus. Nemažai eilučių iš tų išpūdingų asmeninių laiškų jau paskelbta viešai. Rašydamas monografiją apie K. Borutą, tai padarė profesorius V. Kubilius. E. Borutienė ir šiandien jaučia širdgėlą, kad, jai nežinant, buvo padarytos visų tų laiškų kopijos ir netgi atiduotos lietuvių literatūros ir tautosakos institutui. „Aš taip padariau, kad nereikėtų kiekvieną kartą bėgioti pas jus“, – vėliau aiškinosi monografijos autorius. Todėl po šito labai sunkiai prisileidžia kiekvieną, kuris nori iš jos išpešti K. Borutos ir jos gyvenimo smulkmenų. Stengiasi niekada nepiktinaudžiauti jomis, nes K. Borutos nebėra ir jo negalima paklausti, ar su viskuo sutiktų, kas kalbama. Kita vertus, rašytojas buvo atviras žmogus, o ji nieko neišgalvojo, pasakoja tik tai, kas ir kaip buvo.

Kartais K. Borutos laiškas pakviesdavo į kelionę. Ponja Elga ir šiandien gerai atsimena vie-

Iš kairės: Eglė Borutaitė, Kazys Boruta ir Marulė Abraitytė 1949 metais.

ną jų. Kazys išvažiavo į Jaltos rašytojų namus, o po kelių dienų rašo: „Jei ir tu čia neatvažiuosi, – grįžtu“. K. Boruta daug sykių priekaištavo Elgai, kad ši nemeta darbo ir negali visur keliauti ir būti drauge su juo. Tačiau Kazys suprato, kad jai tas darbas reikalingas, kad būtina, brangi ta aplinka, žmonės, su kuriais dirbo. Net dvidešimt penkis metus Elga Borutienė dirbo Lietuvos Mokslo akademijoje, buvo dviejų žurnalų – *Lietuvos fizikos rinkinio* ir *Lietuvos matematikos rinkinio* – redaktorė.

– Ar rašytojas buvo linksmo būdo?

– Oi, ne... Nežinau.

– Bet jo *Jurgio Paketurio klajonės* taip smagiai parašytos.

– Tačiau dažnai taip būna, kad autorius visą savo humorą išlieja į kūrybą, o gyvenime jis visai kitoks, – užbaigė mūsų pokalbį ponja Elga. – Ne, negalėčiau tvirtinti, kad jis buvo linksmas. Tai buvo visapusiškai įdomus žmogus.

Na, o kuo labiausiai rašytoją patraukė ji pati?

– Jis man sakydavo, kad esu visiškai kitokia nei kitos jo sutiktos moterys. Atrodo, labiausiai patikau tuo, kuo skyriau iš kitų.

Rašytojas, anot Elgos, visada labai gražiai atsiliepdavo apie pirmąją savo žmoną Oną Kazanskaitę, pergyveno dėl jos tragiškos mirties. Visada buvo labai geri santykiai su dukra Egle, kuri rūpinasi tėvo atminimu, o šimtųjų gimimo metinių proga parengė didelę atsiminimų knygą.

O kiek svarbi toji nepaprasta meilės istorija E. Borutienės vaikams, vaikaičiams? Užuot atsakiusi ponja Elga papasakojo atsitikimą su jos dukra, tapusia dailininke. Ji studijavo Taline. Kai reikėjo padaryti bareljefą-portretą, pasirinkusi vieną iš dėstytojų į auditoriją atsinešę estų rašytojų nuotraukų, pasakė: „Lietuvoje taip pat yra rašytojų. Ar negalėčiau pati pasirinkti?“ O į namus tuoj pat parašė laišką: „Mama, skubiai atsiųsk Borutos nuotrauką, darysiu jo bareljefą“.

Yra dar viena sritis, kurios negalima nepaminėti, – vertimai. Elgos Kaktin (knygoje nurodyta mergautinė pavardė) į rusų kalbą versta *Baltaragio malūnas* išleistas du kartus. Išvertė ji ir *Medinius stebuklus*. Pastarojo išleisto vertimo autorius jau nepamatė. Tačiau žinojo, kad Elga verčia, labai dėl to džiaugėsi. Vos perskaičiusi tas knygas ji pasakė: „Kazy, jas reikia išversti į rusų kalbą“.

Ar sudėtinga versti K. Borutą?

– Ne, – tvirtino ponja Elga. – Jo kūrinių tokia graži, literatūrinė, taisyklinga, be kokių nors dialektinių šokinėjimų kalba.

Didelis malonumas E. Borutienei buvo ir dalyvavimas borutaičių rengiamuose poezijos pavarėliuose Pajiesy, kur prieš pat karą K. Boruta pasistatė namuką. Jau dešimtmetis tokia tradicija. Aplinkinės mokyklos jį organizuoja kasmet, susirenka per porą šimtų vaikų. Jaunieji poetai skaito savo eilėraščius, prisimena jaunąjį, maištingąjį K. Borutą. Šventėje dalyvauja ir vyskupas Jonas Boruta – rašytojo jaunesniojo brolio Jono sūnus. O svečius priiminėja dabartinis namelio šeimininkas – rašytojo sūnėnas, Jono sūnus Šarūnas. □

Didžiuotis pasipriešinimu

ROMUALDAS KRIAUCIŪNAS

Nijolė Gaškaitė. *Pasipriešinimo istorija 1944-1953 metai*. Antras papildytas leidimas. „Aidai“, Vilnius, 2006. Kietais viršeliais. 326 psl. Kaina JAV 20.00 dol. Gaunama *Drauge*.

Šios knygos antroji laida išleista Lietuvos laisvės kovų sąjūdžiui, Lietuvos partizanų globos fondui, Vydūno fondui ir Lietuviškosios skautybės fondui parėmus. Knyga dalijama veltui universitetų, institutų, gimnazijų, vidurinių mokyklų ir profesinių mokyklų bibliotekoms Lietuvoje ir išeivijoje. Norima, kad jaunimas pažintų ir suprastų pasipriešinimo reikšmę ir ant Tėvynės aukuro sudėtas aukas, kančias ir trėmimus. Galiniame knygos viršelyje primenama, kad „Tas laisvės nevertas, kas negina jos!“

Ižangos žodyje Kęstutis K. Girnius rašo, kad 1944-1953 metais šimtai tūkstančių žmonių buvo suimti ar ištremti iš Lietuvos, keliasdešimt tūkstančių žuvo kovodami. Visuomenei buvo brukama svetima ideologija. „Šių išbandymų akivaizdoje Lietuvos gyventojai rinkosi vieną iš trijų kelių. Mažuma – komunistai ir jų bendrininkai uoliai, be išlygų talkino okupantui... Didžioji gyventojų dalis palaikė nepriklausomybės idėją, vengė ryšių su valdžia, laukė išvadavimo iš Vakarų... Trečioji grupė – partizanai, jų ryšininkai ir rėmėjai – iki arešto ar mirties aktyviai priešinosi komunistų vergovei“ (psl. 9).

Sutriuškinus partizanų pajėgas, prasidėjo ir iki sovietinės Lietuvos griuvimo tęsėsi propagandos kampanija – dergti partizanus, vaizduoti juos kaip kraugerius žudikus. Be abejo, kad ši propaganda turėjo poveikio. „Partizano kaip bandito įvaizdis žmonių protuose įstrigo giliau negu dabar norima pripažinti... Nors nereikia nutylėti, ką kartais darė partizanai ir kas buvo daroma jų vardu (o tai ne visada tas pat), nevalia užmiršti esminių skirtumų: partizanai kovojo už Lietuvos laisvę, komunistai prisidėjo prie Lietuvos pavergimo...“ (psl.10). Knygos autorė Nijolė Gaškaitė pastebi, kad 1959 metais okupacinė valdžia pradėjo masišką šmeižto kampaniją: buvo rengtos tendencingos publikacijos, radijo laidos, kurti kino filmai, kuriuose partizanai vadinti banditais ir kaltinti nekaltų žmonių žudymu. Partizaninis karas buvo pristatomas ne kaip laisvės judėjimas, o kaip klasių kova. Falsifikuojant faktus buvo siekta suniekinoti laisvės kovas, ištrinti iš atminties partizanų žygius, sunaikinti bet kokias Lietuvos valstybingumo atkūrimo pastangas.

Ši jau antroji, papildyta Nijolės Gaškaitės knyga yra dalis pastangų tos ilgalaikės propagandos pasekmes neutralizuoti. Knyga yra pirmasis vadovėlis apie partizanų kovas, nors nežinome kaip plačiai tas vadovėlis yra naudojamas krašto mokyklose. Pats faktas, kad jau turime antrą papildytą šio vadovėlio laidą sako, kad knyga nėra užmesta kur į kampą. Knyga skirta istorijos mokytojams, vyresniųjų klasių moksleiviams ir visiems besidomintiems Tėvynės istorija.

Knyga ne tik pateikia daug faktų, bet ir skatina skaitytojus giliau apie visa tai pamąstyti. Daugelio knygos puslapių paraštėje yra užduodami įvairūs klausimai, liečiantys partizaninių kovų etiką. Pavyzdžiui, kokios yra žmogaus pareigos savo tautai? Ar pareiga jai aukotis yra didesnė negu pareiga rūpintis savo šeima? Ar partizanai turi dorovinę teisę savo veiksmais stumti kitus į pavojų?

Šešiuose knygos skyriuose iš pradžių aptariama padėtis Lietuvoje baigiantis Antrajam pasauliniam karui, ypač Lietuvos sovietiniam; po to priešinimasis okupacijai 1944-1946 metais. Paga-

liau apžvelgiamas antrasis partizaninio karo etapas – 1946-1948 metai. Atskirame skyriuje aprašoma partizanų gyvenimas: buitis, drausmė ir kova su girtavimu, dvasinis pasaulis, kūryba, spauda, kova su šnipais ir sovietiniais pareigūnais.

Nors ir buvo sukurtas Lietuvos laisvės kovų sąjūdis, organizuotas partizanų pasipriešinimas mažėjo. Tame skyriuje taip pat sužinome apie partizanų vadų suvažiavimą 1949 metais, apie gyventojų trėmimus, kolchozų kūrimą ir pasipriešinimą jiems. Paskutiniame skyriuje, pavadintame „Partizaninio karo pabaiga“, aprašomas partizanų vadovybės sunaikinimas, paskutiniai partizanai, požiūris į partizanus okupuotoje Lietuvoje ir laisvės kovų reikšmė.

Dėmesio verti ir knygos „Priedai“, užimančios pusę leidinio puslapių. Čia randame partizaninio karo etapų ir svarbesniųjų įvykių aptarimą, pradedant 1944 m. liepos 13 d., kada raudonoji armija užėmė Vilnių ir baigiant 1962 m. liepos 15 d., kada žuvo paskutinis Žemaičių apygardos partizanas Pranas Končius-Adomas. Pateikti trisdešimt septynių žymiųjų partizanų biografiniai duomenys. Ypač vertinga partizanų tekstų chrestomatija. Čia sutelkta laišakai, dienoraščių ištraukos, atsiminimai, maldos, eilėraščiai, dainos (kai kurios su gaidomis). Pridėta keletas istorinės reikšmės dokumentų, kaip, pavyzdžiui, 1947.9.20 d. Lietuvos Respublikos katalikų laiškas Šventajam Tėvui Pijui XII Vatikane, Lietuvos laisvės sąjūdžio tarybos prezidiumo kreipimasis į visus krašto gyventojus, Vyčių sąjungos laikinieji nuostatai, įsakymai, pažymėjimai, atsisaukimai jaunimui ir kolchozų reikalai.

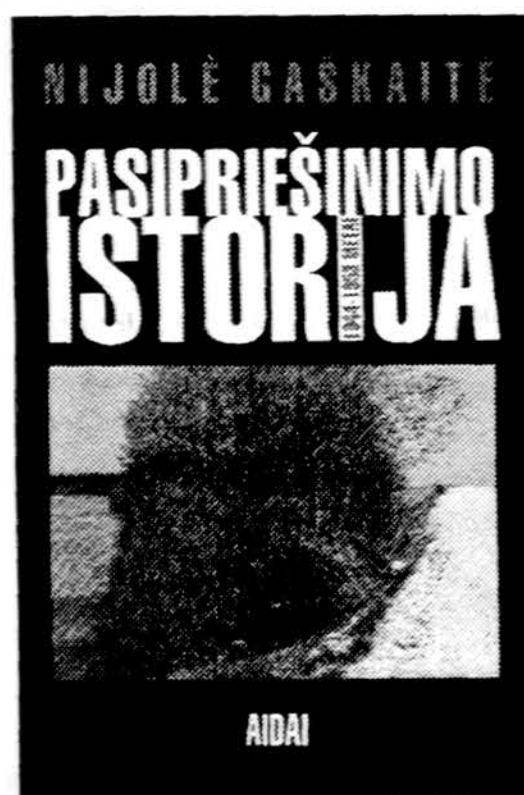
Dienoraščių skyrelyje į akį krito kun. Justino Lelešiaus-Grafo dienoraščio ištraukos. Jose aiškiai pasakyta, kad daug atsakomybės už tuometinius pavergtos Lietuvos sunkumus tenka buvusiai Smetonos valdžiai. „Už pusę lito darbininkas turėjo kirsti žydų per dieną malkas, tuo tarpu jis ma-

Nijolė Gaškaitė

te prabangoje skęstančius Kauno ponus. Darbininkas su savo šeima kentė badą, tuo tarpu kita žmonių dalis ruošė ištaigingus balius, kuriuose dažnai keldavo net naktines orgijas“ (psl.197). Prisiminęs valstybės Ginklų fondą ir dideles karininkų algas, klausia: „Kur dingo tie ginklai? Kur šiandien tie digitalais pasipuošę karininkai? Kai Tėvynei pavojus – jų nėra. Tai kam reikėjo apgaudinėti mūsų tautą, kuri tikėjosi ir turėjo teisę reikalauti, kad tas ginklas būtų atkreiptas į priešą, kad ponai karininkai stotų kartu su tais kaimo artojėliais ginti Tėvynės... O jeigu ponai tautininkai pramatė, kad jie ne-

drįs pakelti ginklo prieš išorės priešus, tai kuriam galui jie mulkino tautą? Tą pinigų dalį, kurią išleido kariuomenei, galėjo skirti tautos auklėjimui, švietimui, socialinei padėčiai pakelti, darbininkų ir ūkininkų būklei pagerinti, žemės kultūrai pakelti, o dabar viso netekome“ (psl. 199). Kun. Justinas Lelešius-Grafas žuvo Tauro apygardos Birutės rinktinės bunkeryje netoli Veiverių 1947 m. rugsėjo 24 d.

Kruopščiai paruošta „Siūlo ma literatūra“: Tyrinėjimai, Šaltiniai, Prisiminimai, Grožinė literatūra. Knygoje pateikiama ir nemažai nuotraukų bei iliustracijų iš partizanų gyvenimo. Nurodyti jų šaltiniai. Patalpinti du žemėlapiai – Partizanų apygardų formavimo 1946 metais ir Partizanų apygardų 1949-1950 metais.

Antrąją knygos leidimą padarydama Dalia Kuodytė savo pastabomis apie knygos autorę ir jos paruoštus leidinius. Ji stebisi, kad Lietuvos partizanų karas yra bene daugiausia kontroversijų sukėlęs reiškinys. Tačiau vertybiniu aspektu Lietuvos partizanai stoji į vieną gretą su tais, kurie diegė laisvės, demokratijos, solidarumo idėjas. „Dvidešimt tūkstančių žuvusiųjų, tūkstančiai suimtų ir ištremtų – už demokratijos vertybes mes mokėjome neskaiciuodami. Ir jei patys neišmokysime tuo didžiuotis ir to vertinti, nusidėsime ne jiems, ne žuvusiems, o sau patiems, kuriantiems ar kursiantiems Lietuvą“ (psl. 309). □

Ratelio ritmu

Atkelta iš 3 psl.

nėmis ištakomis. Daržovių gegužinė ir Rimas pas Kęstutį – gana retas atvejis lietuvių vaikų knygų pasaulyje, kai rašytojas, panašiai kaip Liudas Kerolis ar Antuanas e Sent-Egziuperi, pats iliustruoja savo knygas.

K. Veselkos piešiniai yra tarsi lengvas ritmiškų, dainingų ir vaizdžių eiliuotų B. Pūkelevičiūtės pasakų akompanimentas. Iliustracijų pobūdžiui daug įtakos turėjo ir kuklios finansinės išeivijos galimybės. Iliustruojant paprastai reikėjo ribotis dviem trim spalvomis. Todėl, siekdamas didesnio visumos spalvingumo, K. Veselka vieną iš dviejų spalvų panaudojo ir tekstui spausdinti. Apskritai išeivijos vaikų knygų padėtis greta prabangiai leidžiamų, visomis spalvomis tviskančių užsienio vaikų knygų buvo labai nedėkinga. B. Pūkelevičiūtės

ir K. Veselkos peliukams iš kaimo malūnėlio reikėjo varžytis su visame pasaulyje pagarsėjusiu Volto Disnėjaus Peliuku Mikiu. <...> Tačiau, kad ir kokios būtų, visos išeivijos vaikų knygos turėjo vieną didžiulį privalumą – jos buvo lietuviškos. Nešė vaikams gimtosios kalbos skambų grožį, skelbė, kad toli už vandenyno yra tėvų ir protėvių šalis. Išeivijos menininko darbas, dažnai turėjęs papildomą patriotinę prasmę, vertė negailėti nei laiko, nei jėgų. Nelengvą išeivijos menininko dalį B. Pūkelevičiūtė vaizdžiai prilygina pasakos „Dvylika brolių juodvarniais lakščiusių“ herojų likimui: „Dienos metu lakiojom juodvarniais, sau duoną užsidirbdami keisčiausiais darbais. <...> Pasaka turi ir šviesesnę pusę – užkeiktieji broliai vakarais galėdavo atvirsti į žmones“. Tada būdavo rašomos ir iliustruojamos knygos, statomi spektakliai ir sapnavosi Lietuva. □